

Onko muinaisrunoissamme mainintoja muinaislinnoista?

Vaikuttavimmat rautakautiset muistomerkkimme ovat muinaislinnat. Ne on rakennettu korkeille, jyrkille kalliovuorille, joiden nimenä useimmiten on *Linnavuori*, mutta joskus myös harjuille. Niille kohdin, missä viettojen rinteiden suoja puuttuu tai ei ole riittävä, on luonnonkivistä koottu valleja, joiden päällä linnan käyttöaikana on ollut puuvarustuksia. Valleihin on jätetty aukkoja, jotka aikanaan tietysti ovat olleet portein suljettuja. Vanhimmat muinaislinnamme, esim. Karjaalla ja Eurassa, ovat ilmeisesti jo keskimmaiselta rautakaudelta, mutta useimmat ovat esihistoriallisen ajan lopulta, viikinki- ja ristiretki-ajoilta, ja vähin kai vielä historiallisen ajan alettuakin käytettyjä. Kuten myöhemmän rautakautemme asutus ne keskittyvät Etelä-Suomeen. Pohjoisimmat ovat Ikaalisissa, Jämsässä, Mikkelissä, Sulkavalla ja Sortavalassa. Ne ovat ensi sijassa olleet vaaran hetkellä käytettyjä pakolinnoja ja harvoin vakinaisesti asuttuja. Suunnittelultaan ne liittyvät Fenno-Skandian kalliomaaston, Suomen ulkopuolella siis Ruotsin ja Norjan muinaislinnoihin.

On ihmeellistä, että näistä kansamme elämässä aikoinaan sangen tärkeää osaa näytelleistä varustuksista on vain nimeksi mainintoja muinaisrunoissamme. *Linna*-sana ei runoissa kylläkään ole harvinainen, mutta se tarkoittaa niissä enimmäkseen taloa, kylää tai hovia. Linnoja varustuksina koskevien säkeiden puute voi olla yhteydessä sen seikan kanssa, että esihistoriallisiin ilmiöihin palautuvat kohdat runoissa huomattavalta osaltaan juontuvat jo keskimmaiselta rautakaudelta¹, jolloin linnojen käyttö oli vielä hyvin vähäistä. Muistettakoon kuitenkin, että runoissa eräät puvuston ja aseiden kuvaukset viittaavat selvästi vasta rautakautemme loppujaksoihin.²

Hjalmar Appelgren-Kivalo on aikoinaan Suomen muinaislinnoja koskevaa teostaan varten poiminut Kalevalasta *linna*-sanat, ensi sijassa selvittääkseen sanan merkityksen.³ Niitä koskevaan katsaukseensa hän on mm. ottanut häärunoista seuraavat säkeet (Uusi Kalevala 25: 95—100 ja 107—108):

¹ Martti Haavio, Suomalaisen muinaisrunouden maailma (1935), s. 11; Jorma Leppäaho, Kalevala vertailevan muinaistieteen valaisemana (Kalevala, kansallinen aarre, 1949), s. 79 ss.; Sune Lindqvist, Muinaisruotsalaisia Kalevalakuvia (Kalevalaseuran vuosikirja 25—26), s. 152 ss.; Aarne Äyräpää, Kalevala ja muinaislöytömme (Uusi Suomi, Sunnuntai-liite 24. 2. 1935).

² Leppäaho, mp.; Tyyni Vahter, Suomen museo 1928, s. 70; Äyräpää, main. kirj. ym.

³ Hj. Appelgren, Suomen muinaislinnat (Suom. muinaismuistoyhd. aikakausk. XII, 1891), s. XXXIII —. Vrt. Lauri Hakulinen, *Linna* (Kalevalas. vuosik. 29, s. 34 —.

Saitko neien, voitit vallan,
 Sorritko sotiveräjän,
 Levititkö neien linnan,
 Pirotitko pystyn seinän,
 Astuitko anopin sillan,
 Istuitko isännän lautsan?

Langettipa lautalinnan,
 Levitteli lehmusseinän.

Näistä Appलगren-Kivalo on ilmeisesti epäillyt säkeen »sorritko sotiveräjän» liittyvän muinaislinnoihin, mainiten sen vielä käsitellessään linnojen portteja, kuitenkin vain seuraavasti: »Mitä Kalevalassa 25:96 tarkoitetaan sanalla »sotiveräjä», on vielä selittämätöntä.»⁴

Säejakso on peräisin karjalaisista häärunoista. Sen jälkeen kun Suomen Kansan Vanhat Runot ovat ilmestyneet ja Uno Holmberg-Harva lisäksi on laajassa erikoistutkimuksessaan käsitellyt Karjalan häärunoja⁵, on asiaan saatu niin paljon lisävalaistusta, että voidaan yrittää myös selvittää sotiveräjän suhdetta muinaislinnoihin.

Yllä olevat Kalevalan säkeet kuuluvat ns. tulovirteen, joka laulettiin morsiusparin saapuessa häitten jälkeen sulhasen kotiin, kohtaan, missä sulhasen sisar tiedustelee sulhasveljeltään matkan onnistumista, verraten tällöin neidon saamista linnan valtaukseen, sekä myös itse vastaa kyselyihinsä. Kun Holmberg-Harva teoksessaan on luetellut useimmat tätä vertausta koskevat säkeet (n:ot 2—5), joista osa on melkoisen deformatiivisia, tyydyn tähän ottamaan näytteiksi vain joitakin parhaimmin säilyneitä.⁶

2. Saitko neien, voitko linnan
 Saitko linnan, voitko vallan
 Kävitkö linnan, voitko vuoren
- 3. Pirotitko pystyn seinän (aijan)
 Levititkö pistystiinan
4. Langetitko lautaloarin
 Lanketitko lautaloajan
5. Sorritko sotiveräjän
 So'itkos sotiveräjät
 Voitit voinan, sorrit sovan⁷

Suomen puolelta talteen saadut säkeet, joista Holmberg-Harva mainitsee vain osan, ovat Suojärveltä, Ilomantsista (4 toisintoa) ja Liperistä⁸; viimeksi

⁴ Appलगren, mts. XLV.

⁵ Uno Holmberg-Harva, Kauko-Karjalan häärunot (Turun Yliopiston julkaisuja B, IX, 1929).

⁶ Holmberg-Harva, mts. 194 ja 198.

⁷ Holmberg-Harvalla on tässä säkeessä painovirhe, voima pro voina, vrt. SKVR I: 4, 2255.

⁸ SKVR VII: 2, 1837, 2994, 3000, 3003, 3101, 3156. Kun Holmberg-Harva ei näytä luetelleen kaikkia »Kauko-Karjalan» toisintoja, merkitsen tähän kaikki omat poimintani: SKVR I: 3, 1520, 1526, 1677, 1679, 1681, 1681 a, 1683, 1684, 1686, 1689, 1690, 1693, 1701, 1702, 1708, 1710, 1732 a—36, 1738, 1742, 1743; I: 4, 2250, 2255; II, 529, 532, 539, 544, 545, 551 a, 557.

mainitusta pitäjästä saadut ovat eksyneet pois aiheestaan. Muista suomalais-ten toisintojen säkeistä riittänee kun mainitsen, että Liperissä ja Suojärvellä esiintyvän *lautalaarin* tilalla on Ilomantsissa kahdesti *lautalinna*. Lautalaari liittää suomalaiset säkeet aunukselaisiin, mutta Vienan Karjalasta se on muistiinpantu vain kahdesti Vuokkiniemestä (»lautaloaja») ja Tjemjärveltä (?). Pysty seinä tai *stiina* on yleisin Vienassa, sotiveräjä taas kautta koko alueen. Levinneisyys käsittää Pohjois- ja Raja-Karjalan sekä läntisen Pohjois-Aunuksen ja Vienan Karjalan. Itäisimmät toisinnot ovat Roikonniemestä ja Haikolasta, pohjoisin on Kiestingistä, läntisin Liperistä ja eteläisin Suojärveltä (kartta s. 93)⁹ Kaikki neljä säettä on tavattu yhdessä vain kahdesti, nimittäin Vuokkiniemellä (A) ja Ilomantsissa (B) (SKVR I: 3, 1686, ja VII: 2, 3000).

A. Saitko neijen, voitko linnan,
Pirotitko pissyn stiinan,
Sorritko sotiveräjän,
Lanketitko lautaloajan? | B. Saitko neijon, voitko vallan,
Sorritko sotiveräjän,
Lanketitko lautalinnan.
Pirotitko pystyn stiinan. |
|---|---|

Tämä säejakso tarkoittaa tosiaankin linnaa puolustus- ja sotavarustuksena. Jo *sotiveräjä*, joskus esiintyvät *sota-* tai *soti-* sanat sekä venäläinen lainasana *voina* (*война* = sota) osoittavat sitä. Yhdestä tai ehkä kahdesta toisinnosta selviää, että tuo linna on vuorella¹⁰, lähinnä siis kallioisella mäellä. Seuraavissa kertosaäkeissä esitellään linnan eri osat. Siinä on pysty *seinä* tai *aita*, »*stiina*» (*стена* = seinä, muuri), joka linnaa vallatessa on »pirotettava,» so. hajotettava, särjettävä, murskattava, palasiksi hakattava, siis kai kivinen muuri. Lautalaarissa on jälkimmäisenä osana ruotsalainen lainasana *laari* (*lär* = hinkalo, laatikko, salvo), joka Lönnrotin mukaan suomessa merkitsee viljalaaria ja myös saunanlauteita (»bastulave»). Tässä yhteydessä se ei voine tarkoittaa muuta, kuin linnan puista rintamuuria.¹¹ Myös Holmberg-Harvan mukaan on kysymyksessä »jokin varustus». Johdonmukaisesti jatkaen *sotiveräjä* on selvitettävä linnan portiksi. Se on kerran, Vienan Karjalan Latvajärvellä, muuttunut peuran pyyntiin tai poron hoitoon viittaavaksi »petran veräjäksi».

Näin saatu linnan kuvaus sopii, kuten jo aikaisemmin olen lyhyesti esittänyt¹², tämän kirjoittajan mielestä parhaimmin muinaislinnoihin. Keskiaikaiset linnat torneineen, asuinrakennuksineen, varuskuntineen ja päällikköineen

⁹ Linnanvaltaus-säkeidemme pohjoisimpia Kiestingin piirin saantipaikkoja (Kananainen, Kiestinki, Kämpäli, Suurijärvi ja Valasjoki) edustaa kartassamme (s. 93) vain yksi risti. Haikolan risti puuttuu kartasta.

¹⁰ SKVR I: 3, 1690 (Venehjärvi). Eräässä Jyväskylästä talteensaadussa säkeessä (SKVR 1526) on vuori todennäköisesti deformatunut nuoreksi, ellei suorastaan ole kysymys väärinkuulemisesta tai kirjoitusvirheestä.

¹¹ Laari-sana tunnetaan myös venäjältä jyvälääriä merkitsevänä (ларь). Pitkin Länsi-Suomea levinneenä ja tässä lähinnä salvoa tarkoittavana se on kuitenkin katsottava suomen kielessä ruotsalaiseksi lainasanaksi.

¹² A. Äyräpää, main. kirjoitus, s. 4.

olisivat varmaankin antaneet runonlaulajille ainesta aivan toisenlaiseen maalailuun. Esim. säkeisiin:

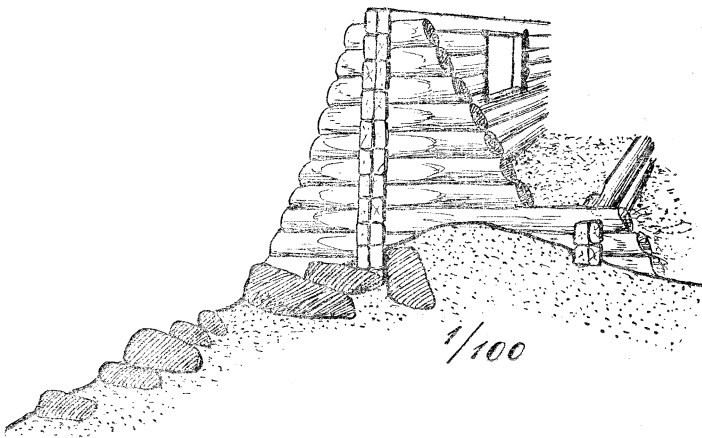
Kävitkö linnan, voitko vuoren,
Pirotitko pystyn seinän,
Langetitko lautalaarin,
Sorritko sotiveräjän

sisältyy miltei lyhyt määritelmä muinaislinnoistamme. Nämähän sijaitsevat yleensä kallioperäisillä vuorilla. Kivivallit olivat varsinkin nuorimmissa linnoissa pystyjä ja ovat vieläkin joskus 2—3 m korkeina säilyneitä. Vallien

Kuva 1.

Sulkavan Pisamalahden muinaislinnan 2—3 m korkeaa valla. Valok. Sakari Pälsi.

Kuva 2.

Sääksmäen Rapolan muinaislinnan vallien oletettu puinen rintavarustus, Julius Ailion uusintoluonnoksen mukaan.

päällä oli puinen rintavarustus¹³, jonka tuhoaminen on saattanut tapahtua esim. valleilta alas suistamalla eli »langettamalla» (kuvat 1 ja 2). Ja linnojen käytävääukoissa oli J. Ailion mukaan, joka erikoisesti on tutkinut näitä muinaisjäännöksiä, aikanaan tukevista lankuista tehdyt, tarpeen tullen vahvoilla puomeilla teljetyt portit.¹⁴

Holmberg-Harvalle on linnan valtausta koskeva runon osa johtanut mieleen venäläiset häämenot. »Niissä on näet sulhasella tapana esiintyä ruhtinaana ja hänen saattueellaan sotajoukkona, jota vielä erikoiset sotapäälliköt johtavat. Tällaisena tämä joukko pyrkii morsiamen taloon, missä siltä aluksi suljetaan ovet.»¹⁵ Syytä on kuitenkin huomauttaa, että tulovirren linnan kuvaus tuskin on samalta taholta lainattu. Edellä käsitellyt säkeet ovat nimittäin paljon paremmin sovitettavissa suomalaisiin muinaislinnoihin kuin venäläisiin, etupäässä jokitörmämuodostumille sijoitettuihin sekä maavalleilla ja tosin myös niiden päälle kyhätyillä hirsiaidoilla varustettuihin gorodišceihin. Kun vielä muistamme, että häävirret ovat, kuten Martti Haavio on huomauttanut, sitkeämmin kuin mikään muu runous Suomessa, säilyttäneet kaukaisiltakin ajoilta periytyviä piirteitä¹⁶, voimme vallan hyvin olettaa, että linnanvaltaussäkeidemme aiheena ovat olleet kotimaiset rautakautiset varustuksemme.

Karjalaisissa häärunoissa muuten aivan vilisee linna-sanoja, lähtien heti kihlontavirren johdantona laulettua kokkovirrestä miesten, naisten ja neitten linnoineen, joista esim. kirjoituksemme alussa esitetyissä Kalevalan riveissä on jälkiä (»neien linna» ja »lehmusseinä»). Niinikään linnanvaltaus-säkeiden jatkona tehdyissä kyselyissä vilahtavat ohi linnan immet, naiset ja hallit, mutta niiden sijalla monissa toisinoissa arkisesti mainitut kylän tytöt, naiset ja koirat¹⁷ osoittavat, että linnan avulla on vain pyritty juhlistamaan häärunoja. Holmberg-Harva huomauttaakin, että »linnan impien itkettäminen ja linnan naisten naurattaminen ovat saattaneet virteemme siirtyä jostakin kertomaru-nosta». Linnan valtausta koskeviin asiallisiin ja täsmällisiin säkeisiin verrattuina ne vaikuttavatkin pelkiltä kauniilta sanoilta.

Edellä usein mainitun teoksensa loppukatsauksessa Uno Holmberg-Harva on Karjalan häärunoista tullut seuraaviin tuloksiin¹⁸: Ne ovat saapuneet

¹³ J. Ailio, Suomen museo 1920—21, s. 37 ss., ja 1924, s. 37.

¹⁴ Suomen museo 1920—21, s. 40.

¹⁵ Holmberg-Harva, mts. 277.

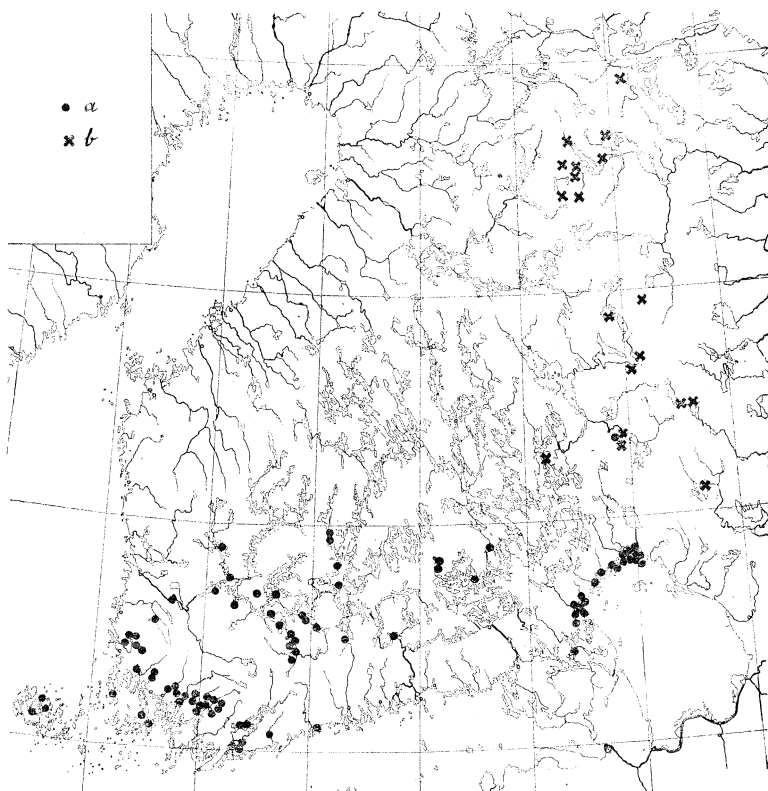
¹⁶ Martti Haavio, Suomalainen muinaisrunous (Suomen kulttuurihistoria I, K. J. Gummerus Oy., 1933), s. 300.

¹⁷ Esim. SKVR I: 3, 1686 a, II, 539, 544; Holmberg-Harva, mts. 38 s., 194 s. ja 199. Kylän kertona joskus esiintyvä l i n n a k u n t a sopisi kyllä, ajatellen alueita, joissa muinaislinnoja, kuten esim. Laatokan luoteisrannalla, on tiheässä, merkitsemään taloryhmää, joka pakopaikkana käytti samaa linnaa.

¹⁸ Holmberg-Harva, mts. 267 ss.

löytöalueelleen lännestä päin, jostain lähellä merenrantaa olevalta seudulta, päättäen niissä esiintyvistä meren maininnoista, lukuisista länsisuomalaisista sanoista ja taivutusmuodoista, ruotsalaisperäisistä lainasanoista sekä eräistä paikan- ja henkilönnimistä. Virolaisiin häärunoihin ei voi todeta kosketusta ja Inkeriinkin päin vain antolainausta. Lähtökohtana tulisi kysymykseen Suomenlahden ja ehkä Laatokankin rannikko, ottaen huomioon, että suomalaiset ovat sanoneet Laatokkaa mereksi, jopa muinaisrunoissaankin.¹⁹ Karjalassa runojen muovautuminen on jatkunut, kuten selviää venäläisistä lainasanoista sekä slaavilaisista häätavoista saaduista vaikutteista. Kun runoissa on tuskin ensinkään kristillisiä piirteitä, katsoo Holmberg-Harva niiden vaeltaneen Karjalaan jo pakanuuden aikana.

Martti Haavio on selostettuaan Harvan tuloksia täsmentänyt niitä. »Voidaan siis ajatella, että tämä runosto oli olemassa niillä länsisuomalaisilla, jotka

Muinaislinnojen (a) ja häärunojen linnanvaltaus-säikeiden (b) levinneisyys.
Ks. alaviitettä 9.

¹⁹ Esim. SKVR XIII: 2, 4024—25: »Lähkäämme meren selälle, lakialle Laatokalle.»

aloittivat Laatokan Karjalan asutuksen», hän kirjoittaa.²⁰ Heidän muassaan se olisi siis kulkeutunut itään päin. Samaan suuntaan kallistuu Kaarle Krohninkin mielipide.²¹ Omasta puolestani olisin taipuvainen yhtymään Haavion kantaan. Länsisuomalaisten siirtyminen Laatokan länsi- ja pohjoispuolille tapahtui tähänastisten muinaislöytöjen mukaan vähitellen, alkaen keskimmaisella rautakaudella ja päästen vauhtiinsa viikinkiajalla, jolloin Karjalan edullinen asema ruotsalaisten viikinkien avaamien, Venäjän läpi Bysanttiin ja Etu-Aasiaan johtavien kauppateiden sivussa kehittyi erikoisen houkuttelevaksi.²² Tapa rakentaa muinaislinnoja ja itse linnatyypit ovat tulleet tämän uudisasutuksen mukana Länsi-Suomesta.

Muinaislinnoja ei missään lännempänä Suomessa ole niin tiheässä, kuin Laatokan luoteis- ja pohjoisrannoilla Hiitolasta Impilahdelle saakka. Tällä alueella taajana vyönä Laatokkaa reunustavat jyrkät kalliot tarjosivat niille oivallisia asemia. Useat näistä linnoista ovat vasta ristiretkien ajalta (n. 1050—1323), sitä osoittavat mm. niistä ilmaantuneet löydöt. Yhtä myöhäisiksi arvioitavia ovat eräät niissä yleiset, ilmeisesti vasta Länsi-Suomen varhaishistoriallisista linnoista lainatut piirteet, kuten aikaisempia korkeammat, pystyseinäiset muurit, vallikehien suorat kulmat ja kerran esiintyvä keskiaikaisten tukimuurien jäljittely.²³ Häävirsien linnanvaltaus-säkeitä voisi tietysti olettaa jo lännestä tuoduiksi. Niiden asuhan on lyhyt ja koristelematon. Venäläisperäinen *stiina* voi olla myöhäinen »käännös» sen paikalla joskus säilyneestä *seinä*-sanasta; samoin on sanottava kerran näyttäytyvästä *voina*-sanasta. *Laari*-sana selitetään yleisesti suhteellisen myöhäiseksi ruotsalaiseksi lainaksi; mutta se liittyy niin tiukasti linnasäkeisiimme, ettei sitä kernaasti voi pitää niissä nuorempana lisänä. Mikään ei estäne olettamasta lainausta muutamaa vuosisataa vanhemmaksi. Omasta puolestani luulisin kuitenkin puheenalaisen säkeiden saaneen alkunsa vasta Laatokan-Karjalan linnaluueella, mutta vielä muinaislinnojen käyttöaikana, todennäköisimmin ristiretkien kaudella. Jos nimittäin Holmberg-Harvan käsitys, että linnanvaltausvertaus on venäläisten häämenojen vaikutusta, on oikea, lienee ajatus säkeidemme syntymisestä jo Länsi-Suomessa ja melkein myös kohta Karjalan asuttamisen alkuaikana poissa pelistä. Niiden suhteellisen kapea levinneisyysvyöhyke Suomen Pohjois-Karjalan kautta Pohjois-Aunukseen ja Vienan Karjalaan

²⁰ Martti Haavio, Suomalainen muinaisrunous (ks. viittausta n:o 15), s. 300.

²¹ Kaarle Krohn, Kalevalan kertomaruojen opas (1932), s. 91 ss.

²² A. Europaeus (Äyräpää), Kalevalaseuran vuosikirja 3 (1923), s. 66 ss., ja Suomen museoliiton julkaisuja V, 1935, s. 50 ss.; Ella Kivikoski, Finskt museum 1939, s. 1 ss., ja Acta archaeologica XV, s. 1 ss.

²³ Juhani Rinne, Suomen keskiaikaiset mäkilinnat I (1914), s. 60 ss. ja 67 ss. Sama, Suomen Karjalan vanhat linnat (Karjalan kirja, 2 p., 1932), s. 260 ss.

— niiden puuttuessa Keski-Aunuksesta, Savosta ja Etelä-Karjalasta — sovel-
tunee hyvin otaksumaani. Asutuksen leviäminenhän Laatokalta pohjoiseen
päin näyttää jo keskiaikana alkaneen edetä sitä tietä.²⁴

AARNE ÄYRÄPÄÄ

Gibt es in der alten finnischen Volksdichtung Erwähnungen finnischer vorgeschichtlicher Burgen?

In der alten finnischen Volksdichtung hat man zahlreiche Berührungspunkte mit den Ergebnissen der finnischen Vorgeschichtsforschung festgestellt. Der Verf. behandelt einige Verse karelischer Hochzeitsgedichte, die seiner Meinung nach höchstwahrscheinlich auf die finnischen vorgeschichtlichen Burgen aus der zweiten Hälfte der Eisenzeit (etwa 700—1150, in Ostfinnland bis etwa 1325 n. Chr.) zurückzuführen sind. In diesen Versen, die Fragen an den Bräutigam stellen, wird die Erringung des Mädchens mit der Eroberung einer Burg verglichen. Ihr Inhalt ist folgender: hast du das Mädchen bekommen, hast du die Burg (oder den Berg) gewonnen, hast du die aufrechte Mauer zerstört, hast du die Holzbefestigungen umgeworfen, hast du das Burgtor zerbrochen? — Der Stammteil der kareli-

schen Hochzeitsgedichte ist nach den Professoren Uno Holmberg-Harva und Martti Haavio (Anmerkungen 5 und 16) als aus Westfinnland stammend anzusehen, von wo er noch in der Zeit des Heidentums nach Osten, nach Karelien, gewandert ist. Die Verse von der Einnahme der Burg weisen nach Holmberg-Harva auf die Kenntnis der russischen Hochzeitsitten hin, was nach Ansicht des Verf. beweist, dass diese Verse erst in Karelien entstanden sind, offenbar an der Nordwest- und Nordküste des Ladogasees, wo es eisenzeitliche Burgen gibt und zwar in sehr grosser Zahl. Von dort sind die Verse mit der Besiedlung im Mittelalter und auch später nach Norden gewandert, in das nördliche Finnisch-Karelien und Russisch-Karelien, wo man sie dann hauptsächlich im vorigen Jahrhundert aufgezeichnet hat.

AARNE ÄYRÄPÄÄ

²⁴ J. V. Ronimus, Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirja (Historiallinen Arkisto XX: 1, 1906). Sen jälkeen kun tämä kirjoitus jo oli lähetetty painoon, sain tietää maisteri Jouko Voionmaalta, että hän oli äskettäin Ilomantsissa, Havukkakalliolla, n. 2 km pitäjän kirkolta Joensuuun päin, todennut rakenteeltaan esihistoriallisiin liittyvän muinaislinnan. Ilomantsista ei toistaiseksi tunneta rautakautista asutusta osoittavia muinaislöytöjä, joten varustus lienee vasta keskiaikainen. Vuoteen 1500 mennessä Ilomantsi olikin ehtinyt saada jo vankan asutuksen (Ronimus, main. teos, s. 52). Muinaislinnojen käyttöä on ilmeisesti Karjalassa, kuten eräissä tapauksissa ehkä Länsi-Suomessakin, jatkunut vielä historiallisen ajan alussa, jolloin siis linnanvaltaus-säkeillemme oli siellä yhä edelleen elävät vastineensa. Havukkakallion linna on merkitty karttaamme.